

УДК 811.161.3'276.6:070

ПРЭЦЭДЭНТНАЕ ІМЯ Ў ГАЗЕТНЫМ ДРУКУ (на матэрыяле газеты “Звязда”)

Ключавыя словы: публіцыстычны тэкст, прэцэдэнтны феномен, прэцэдэнтнае імя, функцыі прэцэдэнтных тэкстаў, імёны-сімвалы.

У артыкуле разглядаюцца функцыі прэцэдэнтных імён ў публіцыстычных тэкстах, уласнае імя апісваецца як элемент загалюка. Вызначаецца роля прэцэдэнтных імёнаў ў вырашэнні камунікатыўнай задачы аўтара. На аснове фактычнага матэрыялу публікацый газеты “Звязда”, якая выдаецца на беларускай мове, даследуюцца выкарыстаныя прэцэдэнтныя імёны і іх паходжанне.

Svetlana Martynkevich

Vitebsk State University named after P.M. Masherov

PRECEDENTIAL NAME IN NEWSPAPERS (on the material of the newspaper "Zvezda")

Key words: journalistic text, precedential phenomenon, precedential name, the function of precedential texts, the names-symbols.

The article deals with the description of the function of precedential names used in journalistic texts. The proper name as a part of the headline is studied. The role of precedential names used for solving the problem of the author's communicative task is defined. The basis of precedential names used in the republican editions is revealed on the material of the articles of Belarusian newspaper 'Zvezda'.

Увага навукоўцаў да моўнай асобы суправаджаецца павышанай цікавасцю даследчыкаў да феноменаў, якія вызначаюцца ў навуковай літаратуры як прэцэдэнтныя. Яны вызначаюцца знакамі “другога ўзроўню” і належаць да эмацыйнай і пазнавальнай базы індывіда пэўнай сацыякультурнай прасторы.

Пісьмовая форма маўлення найбольш трывала замацавана ў сродках масавай інфармацыі, якім як грамадскаму агітатару і прапагандысту ўласцівы кніжна-літаратурная манера выкладу: ужыванне кніжнай лексікі і фразеалогіі, ускладненасць сінтаксічнага ладу, разгорнутыя параўнанні. У сучасным газетным тэксце назіраецца актыўнае ўзаемадзеянне кніжных і гутарковых моўных элементаў. Асаблівае месца ў моўнай разнастайнасці належыць прэцэдэнтным феноменам, якія ў газетным радку разам з асноўнымі функцыямі – ацэначнай, мадэлюючай, прагматычнай, рэалізуюць і іншыя спецыфічныя функцыі, да ліку якіх адносяцца парольная, што дапамагае аўтару і адрасату адчуць агульнасць інтарэсаў; эўфемістычная, што дазваляе змякчыць каментарычнасць выказвання, выкласці думку ў больш карэктнай форме. Прэцэдэнтныя феномены вылучаюць пэўны тэкст сярод іншых, робяць яго прыцягальным, інтрыгуюць патэнцыйнага чытача, уплываюць на яго чытацкі выбар. Чалавек з'яўляецца адначасова індывідуальнай і калектыўнай моўнай асобай, належаць да пэўнай сацыяльнай групы. З улікам гэтага газетныя тэксты ўтрымліваюць розныя па ступені распаўсюджанасці прэцэдэнтныя феномены: “універсальна-прэцэдэнтныя, вядомыя любому сучаснаму індывіду; соцыумна-прэцэдэнтныя, якія вядомыя любому сярэдняму прадстаўніку таго ці іншага соцыума; нацыянальна-прэцэдэнтныя, якія вядомыя любому прадстаўніку пэўнай лінгвакультурнай супольнасці” [3, 174]. У свядомасці чытача замацаваны індывідуальныя, сацыяльна-групавыя і нацыянальна-культурныя значэнні пэўных моўных адзінак, што вызначаюць яго інтарэсы, прыхільнасці, у адпаведнасці з чым ён аддае перавагу тэкстам, якія ў сучаснай інфармацыйнай прасторы дастаткова прадстаўлены сродкамі масавай інфармацыі.

Згодна з сучаснай канцэпцыяй прэцэдэнтнасці размяжоўваюцца наступныя віды прэцэдэнтных феноменаў: прэцэдэнтныя імёны, прэцэдэнтныя выказванні, прэцэдэнтныя тэксты і прэцэдэнтныя сітуацыі (Д.В. Багаева, Д.Б. Гудкоў, І.В. Захаранка, В.В. Красных і інш.). Прэцэдэнтны тэкст – закончаны і самастойны прадукт маўленчай дзейнасці, прэдыкатыўная адзінка, да ліку якіх належаць творы мастацкай літаратуры, тэксты песень, рэкламы. Прэцэдэнтнае выказванне – закончаная і самастойная адзінка, якая можа быць або не быць прэдыкатыўнай, як, напрыклад, цытаты з тэкстаў рознага характару, прыказкі і інш. Прэцэдэнтная сітуацыя – свайго роду эталонная, паказальная сітуацыя, звязаная з наборам пэўных канатацый. Прэцэдэнтнае імя – гэта ўласнае імя, звязанае ці з прэцэдэнтным тэкстам або з прэцэдэнтнай сітуацыяй, якое ўспрымаецца як складаны знак з наборам дыферэнцыяльных прыкмет дадзенага імені, яно можа складацца з аднаго або больш элементаў, абазначаючы пры гэтым адно паняцце.

Розныя тыпы прэцэдэнтных тэкстаў, якія выкарыстоўваюцца на старонках газеты “Звязда”, дапамагаюць адрасату сфарміраваць чытацкую ацэнку. Прэцэдэнтны тэкст спрыяе эканоміі газетнай прасторы і прыцягненню ўвагі чытача да ключавых момантаў грамадскага жыцця. Выбар таго ці іншага тыпу прэцэдэнтных тэкстаў можа быць прадыктаваны жанрам публікацыі, патрабаваннямі да аб’ёму матэрыялу і яго стылістыкі. Прэцэдэнтныя тэксты служаць своеасаблівай падказкай пра ўзроставыя і інтэлектуальныя асаблівасці аўтараў, наяўнасць у іх пачуцця гумару, такту і моўнага густу. Яны дазваляюць суадносіць мінулае і сучаснасць, убачыць дынаміку жыцця, пашыраюць круггляд і развіваюць мастацкі густ. Іх выкарыстанне дазваляе ствараць арыгінальныя прыёмы выкладу матэрыялу, якія дапамагаюць аўтару найбольш эфектыўна дасягнуць камунікатыўнай мэты. Метафарычнае выкарыстанне ўласных імёнаў дазваляе параўноўваць асобныя якасці розных герояў, праводзіць паралелі ў іх дзейнасці, поглядах, разам з гэтым выражаць адносіны аўтара і аказаць эмацыйнае ўздзеянне на чытача. Ужыванне прэцэдэнтных імёнаў вядзе за сабой адсылку да якой-небудзь значнай з’явы, падзеі або асобы і з’яўляецца спецыяльным прыёмам прыцягнення ўвагі адрасата.

Прэцэдэнтныя імёны, якія выкарыстоўваюцца ў газетных тэкстах, часцей за ўсё з’яўляюцца індывідуальнымі імёнамі, якія звязаны ці з вядомымі творамі, што часцей за ўсё таксама адносяцца да прэцэдэнтных (*Бандароўна, Гражына, Абломаў, Тарас Бульба* і інш.); ці з прэцэдэнтнай сітуацыяй, вядомай носьбітам маўлення (*Іван Сусанін, Калумб* і інш.). Пэўную колькасць складаюць імёны-сімвалы, якія харакарызуюцца эталоннай сукупнасцю пэўных якасцей (напрыклад, *Моцарт, Ламаносаў*).

Найбольш часта прэцэдэнтныя імёны выкарыстоўваюцца як элемент загаловаў газетных артыкулаў. Газетны заглавак з’яўляецца свайго роду караткая і выразная “анатацыя” да зместу артыкула. Мэтай камунікацыі аўтара газетнага артыкула і чытача з’яўляецца не толькі перадача асноўнай інфармацыі, але і фарміраванне ў чытача пэўных уяўленняў, асацыяцый, з дапамогай якіх аўтар можа аказаць значнае ўздзеянне і паўплываць на яго эмацыйны стан. Часцей за ўсё для дасягнення такога эфекту ў назвах выкарыстоўваюцца арыгінальныя ці трансфармаваныя прэцэдэнтныя імёны, вядомыя шырокаму колу чытачоў.

Як паказаў аналіз фактычнага матэрыялу, крыніцамі прэцэдэнтных імёнаў з’яўляюцца імёны сапраўдных сацыяльна-гістарычных асоб, герояў з твораў розных відаў мастацтва, рэлігійных і фальклорных тэкстаў.

Найбольшую распаўсюджанасць маюць імёны канкрэтных гістарычных асоб. Напрыклад, артыкул “*Нобель наш*” (“Звязда”, 31.12.2015) расказвае пра ўручэнне Нобелеўскай прэміі беларускай пісьменніцы С.Алексеевіч. Артыкул з заглаўкам “*Да Нобеля і Карлсана!*” (“Звязда”, 13.02.2008) расказвае пра паездку студэнтаў Белдзяржуніверсітэта ў Швецыю. Выкарыстанне гэтых прэцэдэнтных імёнаў (вядомы швецкі вучоны *Альфрэд Нобель*, заснавальнік Нобелеўскай прэміі, якая праводзіцца ў Стакгольме, *Карлсан* – літаратурны герой, створаны швецкай пісьменніцай Астрыд Лінгрэд) ўказвае на паведамленне пра разнастайнасць экскурсійнай праграмы.

Матэрыялы пра сустрэчу прыхільнікаў паэзіі К.Сіманавы падаюцца пад назвай “Узгадваючы савецкага *Хемінгуэй*” (“Звязда” 02.12.2015). К.Сіманаў адкрыў тэму экзістэнцыялізму ў літаратуры, паказаў чалавека, які знаходзіцца паміж жыццём і смерцю, так жа, як і псіхалагічна

тонка паказваў гэта ў сваіх творах Э. Хемінгуэй. Паралелі, праведзеныя паміж двума пісьменнікамі, выклікаюць цікавасць да іх літаратурнай спадчыны.

Артыкул **“Высоцкі па-беларуску”** (“Звязда”, 02.12.2015) распавядае пра прэзентацыю зборніка паэзіі “Пра жыццё, пра волю, пра сябе” на беларускай мове. Назва выступае своеасаблівым прадказальнікам зместу – імя У. Высоцкага заўсёды сімвалізавала свабодалюбства, таму чытач можа адразу зразумець характар вершаў, змешчаных у выданні.

Так, пры ўжыванні імя **Мона Ліза** адразу ўзгадваецца зкамітая карціна Леанарда да Вінчы. Аўтар артыкула **“Сем нявестаў ад слесара Абрамчука, альбо Знайсці сваю Мону Лізу!”** (“Звязда” 27.03.2008) ужывае гэтае прэцэдэнтнае імя як элемент загаловка да артыкула пра шматдзетную сям’ю слесара Абрамчука, у якой нарадзілася сем дачок. Аднак згаданае сімвалічнае імя – гэта абагаўленне маці, услаўленне яе подзвігу.

Тыповымі з’яўляюцца загаловкі з прамым указаннем на асобу. Напрыклад, выкарыстоўваючы ўласнае імя ў загаловку **“Гэты бязлітасны Альцгеймер”** (“Звязда” 16.12.2015) аўтар прыцягвае ўвагу да звестак пра новыя сродкі лячэння дэменцыі – захворвання, якое шырока вядома як хвароба Альцгеймера. У тэксце **“Гэты неўміручы Вій”** (“Звязда” 12.12.2015) апавядаецца пра чарговую тэатральную пастаноўку па знакамітай аповесці М.В. Гоголя.

Выкарыстанне ў загаловках і змесце артыкулаў праблемнага характару імёнаў міфічных істот, казачных герояў надае матэрыялам саркастычны характар. **“Ці патрэбна нам “азбука Бабы Ягі”?”** (“Звязда” 23.12.2009) – пытанне, вынесенае ў заглавак артыкула, які закранае праблемы дашкольнай адукацыі. У артыкуле пад назвай **“Сустрэча з дзедам Зімнікам і бабай Завірухай”** (“Звязда” 11.12.2015) ідзе размова пра культурна-турыстычны праект, які распачаў сваю дзейнасць напярэдадні Новага года. Выкарыстанне прэцэдэнтных імёнаў **Зімнік** і **Завіруха**, якія запазычаны з беларускага фальклору, надаюць матэрыялам адметнасць, нацыянальны каларыт, з’яўляюцца прыцягальным элементам для чытача. На думку Ю.М. Караулава, такія прэцэдэнтныя імёны можна назваць хрэстаматычнымі.

Такім чынам, выкарыстанне прэцэдэнтных імёнаў у газеце “Звязда” дапамагае выконваць публіцыстычнаму тэксту адну з асноўных яго задач – прыцягненне ўвагі да яго зместу. Зыходзячы з азначэння асноўнай функцыі прэцэдэнтных імёнаў – функцыі ўздзеяння, і мэты публіцыстыкі – уплыў на свядомасць чытача, прыцягненне ўвагі да найбольш значных падзей грамадскага жыцця краіны, можна зрабіць выснову пра тое, што выкарыстанне прэцэдэнтных імёнаў з’яўляецца адным з дасканалых сродкаў “рэкламнасці” артыкулаў. Арганічнае спалучэнне лаканічнасці і экспрэсіі дасягаецца ў большасці выпадкаў менавіта трапнаму выкарыстанню ўласных прэцэдэнтных імёнаў ў матэрыялах, у якіх адлюстроўваецца палітычнае, сацыяльнае і культурнае жыццё. Частотнасць ўключэння прэцэдэнтных тэкстаў і прэцэдэнтных імёнаў у матэрыялы газеты “Звязда”, пэўным чынам звязана з узроўнем прафесіяналізму журналістаў. Паколькі прэцэдэнтныя тэксты апелююць да агульных, фонавых ведаў, прэцэдэнтныя імёны, якія выкарыстоўваюцца аўтарамі – агульнавядомыя. У меншай ступені прадстаўлены асобы, якія з’яўляюцца нацыянальнымі героямі. Таму з мэтай фарміравання нацыянальнага светабачання, улічваючы ментальнасць беларускага грамадства, варта шырэй выкарыстоўваць элементы нацыянальнай культурнай прасторы – славы імёны прадстаўнікоў беларускага народа. У такім выпадку найбольш поўна будзе рэалізоўвацца інфармацыйная функцыя публіцыстычнага маўлення, а разам з гэтым будзе адбывацца і фарміраванне нацыянальнай сістэмы каштоўнасцей народа.

Літаратура

1. Гудков, Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д.Б. Гудков. – М. : Гнозис, 2003. – 228 с.
2. Караулов, Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – 3-е изд. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 264 с.
3. Красных, В. В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 175 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [vk.com/doc 280125750_421473546 ? hash=и](http://vk.com/doc280125750_421473546?hash=и) – Дата доступа : 03.01.2016.